

UDC: 1.71.32.72

Abdulatif ABDUMALIKOV,
Professor, PhD, Farg'ona davlat universiteti, Farg'ona, O'zbekiston
E-mail: alfargoniy.uz@gmail.com, ORCID: 0009-0004-3304-0524

Far'ona davlat universiteti professori A.Qambarov taqrizi ostida

YANGI O'ZBEKISTON JAMIYATINING MODERNIZATSIYA JARAYONIDA INSON OMILINING IJTIMOIIY-FALSAFIY AHAMIYATI

Аннотация

Maqolada Yangi O'zbekiston jamiyatining modernizatsiya jarayonida inson omilining ijtimoiy-falsafiy ahamiyati tahlil qilingan. Muallif inson omili tushunchasining falsafiy mazmun-mohiyatini, uning inson kapitali va inson salohiyati kategoriyalari bilan nisbatini hamda modernizatsiya nazariyasida tutgan o'rnini yoritadi. Tadqiqot natijalari ijtimoiy falsafa, ijtimoiy-siyosiy fanlar bo'yicha o'quv kurslarida hamda mafkuraviy-tarbiyaviy ishlar amaliyotida qo'llanilishi mumkin.

Kalit so'zlar: inson omili, Yangi O'zbekiston, modernizatsiya, inson kapitali, ijtimoiy falsafa, inson Qadri

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ФАКТОРА В ПРОЦЕССЕ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА НОВОГО УЗБЕКИСТАНА

Аннотация

В статье анализируется социально-философское значение человеческого фактора в процессе модернизации общества Нового Узбекистана. Автор раскрывает философское содержание понятия «человеческий фактор», его соотношение с категориями «человеческий капитал» и «человеческий потенциал», а также его место в теории модернизации. Результаты могут быть использованы в преподавании курсов по социальной философии, общественно-политическим наукам, а также в идейно-воспитательной практике.

Ключевые слова: человеческий фактор, Новый Узбекистан, модернизация, человеческий капитал, социальная философия, достоинство человека

THE SOCIO-PHILOSOPHICAL SIGNIFICANCE OF THE HUMAN FACTOR IN THE MODERNIZATION PROCESS OF NEW UZBEKISTAN SOCIETY

Annotation

This article analyzes the socio-philosophical significance of the human factor in the modernization process of New Uzbekistan's society. The author reveals the philosophical content of the "human factor" concept, its relationship with the categories of "human capital" and "human potential," and its place in modernization theory. The results can be applied in teaching social philosophy and socio-political science courses, as well as in ideological-educational practice.

Keywords: human factor, New Uzbekistan, modernization, human capital, social philosophy, human dignity.

Kirish. Yangi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan tub islohotlarning markaziy g'oyaviy o'zagini "inson qadri uchun" tamoyili tashkil etadi, bu esa modernizatsiya jarayonining pirovard maqsadi jamiyatning iqtisodiy yoki texnologik ko'rsatkichlarigina emas, balki insonning o'zi, uning huquq va erkinliklari, ijodiy salohiyati ekanligini anglatadi. Ijtimoiy falsafa nuqtai nazaridan qaraganda, har qanday modernizatsiya jarayoni u iqtisodiy, siyosiy yoki ma'naviy sohada bo'lsin muqarrar ravishda inson omilining faollashuvi yoki, aksincha, uning susayishi bilan chambarchas bog'liq.

Muammoning murakkabligi shundaki, "inson omili" tushunchasi zamonaviy ijtimoiy-gumanitar fanlarda ko'pincha "inson kapitali", "inson salohiyati", "mehnat resurslari" kabi qo'shni kategoriyalar bilan aralashtirilib yuboriladi, natijada uning o'ziga xos falsafiy-antropologik mazmuni ko'pincha iqtisodiy yoki menejerial talqinlar soyasida qolib ketadi. Rossiyalik faylasuf V.P. Veryaskina ta'kidlaganidek, zamonaviylik nafaqat jamiyat, balki insonning o'zi ham tarixiy jarayon davomida "shaxsiy modernizatsiya"dan o'tishi natijasida vujudga keladi, ya'ni inson ijtimoiy institutlar, birinchi navbatda iqtisodiy tizim bilan o'zaro ta'sirining qayta anglashilishi jarayonini boshdan kechiradi.

Metodlar. Tadqiqotda umumilmiy nazariy-analitik metodlar tahlil, sintez, qiyoslash, tizimlashtirish va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Manbalarni tanlashda ularning "inson omili", "modernizatsiya", "inson kapitali", "ijtimoiy falsafa" kalit tushunchalariga mosligi mezon qilib olindi. Struktura-funksional tahlil metodi orqali inson omilining ijtimoiy-falsafiy tarkibiy komponentlari (ontologik, aksiologik, faoliyat-amaliy va ijtimoiy-institutsional) ajratib ko'rsatildi.

Natijalar va muhokama. Modernizatsiya nazariyasining tarixiy evolyutsiyasini tahlil qilish inson omili muammosini to'g'ri tushunish uchun zarur nazariy zaminni yaratadi. Qozog'istonlik tadqiqotchilar G. Nusipova, A. Keldinova, G. Omarova va J. Madaliyevlarning tadqiqotida ko'rsatilishicha, modernizatsiya tushunchasi tarixan an'anaviy jamiyatdan zamonaviy jamiyatga o'tish jarayonini tavsiflovchi universal nazariya sifatida shakllangan bo'lsa-da, hozirgi bosqichda u milliy-madaniy o'ziga xoslikni hisobga oluvchi ko'pqirrali yondashuvga aylanmoqda [1]. Ushbu xulosa muhim ahamiyatga ega, chunki u modernizatsiyani G'arb tajribasini mexanik ko'chirish emas, balki milliy qadriyatlar va inson omilining o'ziga xosligini hisobga olgan holda amalga oshirilishi zarur jarayon sifatida talqin qilish mumkin. Demak, Yangi O'zbekistondagi modernizatsiya siyosati ham xuddi shu

tamoyilga, ya'ni milliy tarixiy tajriba va inson omilining mahalliy xususiyatlariga tayanishi lozim. Rossiyaalik faylasuf V.P. Varyashkinaning fikricha esa, zamonaviylik faqat ijtimoiy tuzilmalar darajasida emas, balki shaxsning o'zi darajasida ham amalga oshadi, ya'ni "shaxsiy modernizatsiya" jarayonida inson o'zining ijtimoiy institutlar bilan munosabatini qayta anglaydi va qayta quradi [2]. Bu ikki tadqiqot birgalikda modernizatsiyaning ikki o'lchamli tabiatini makro-ijtimoiy va mikro-shaxsiy darajalarning o'zaro bog'liqligini ochib beradi, bu esa inson omilini nafaqat davlat siyosati, balki har bir shaxsning ichki o'zgarishi nuqtai nazaridan ham tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi.

Inson omilining falsafiy-nazariy genezisini tadqiq etishda "inson kapitali" kategoriyasining shakllanish tarixi alohida ahamiyat kasb etadi. Belarusiyalik tadqiqotchi Yu.V. Dedolkoning fikricha, inson kapitali tushunchasi falsafa fanida yetarlicha o'rganilmagan, garchi u insonning aksiologik va ekzistensial mavjudligi bilan bevosita bog'liq bo'lsa-da, ko'pincha faqat iqtisodiy resurs sifatida talqin etiladi [3; 9]. Bu fikr nihoyatda muhim, chunki u inson omilini "resurslashtirish" xavfini ochib beradi ya'ni insonning o'zi emas, balki uning foydali xususiyatlari, mehnat qobiliyati diqqat markazida bo'lib qoladi, bu esa gumanistik falsafa tamoyillariga zid keladi. O'zbekistonlik tadqiqotchi M. Sodirjonovning fikricha, inson kapitalini faqat texnik-iqtisodiy hodisa sifatida emas, balki murakkab ijtimoiy-madaniy fenomen, millat va etnosning tarixiy tajribasi, urf-odati va mentaliteti bilan chambarchas bog'liq hodisa sifatida tushunish zarur [4]. Ushbu ikki qarashning uyg'unlashuvi shuni ko'rsatadiki, Yangi O'zbekistonda inson omilini faollashtirish siyosati faqat kasbiy malaka va bandlik ko'rsatkichlariga emas, balki milliy-madaniy o'ziga xoslik, mahalla an'analari va ma'naviy qadriyatlarga ham tayanishi kerak, aks holda islohotlar xalq ongida yetarlicha chuqur ildiz otmasligi mumkin.

B. Aliyevning tahliliga ko'ra, Yangi O'zbekistonda erkin fuqarolik jamiyati barpo etish yo'lidagi islohotlarning asosiy maqsadi inson qadrini ulug'lash, uning huquq va manfaatlarini ta'minlash bo'lib, bu insonni ulug'lash barcha islohotlarda bosh omil sifatida belgilanganligida yaqqol namoyon bo'ladi [5]. Bu xulosa shuni ko'rsatadiki, O'zbekistondagi modernizatsiya modeli G'arb modernizatsiya nazariyalaridan farqli o'laroq, iqtisodiy o'sishni emas, balki insonparvarlik tamoyilini birlamchi mezon qilib oladi. O.M. G'aybullayevning tadqiqotida esa fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga qaratilgan e'tibor bevosita xalqning maqsad va manfaatlarini aks ettirishi, har bir fuqaroning jamiyatdagi mas'uliyatini oshirish zarurligi ta'kidlanadi [6]. J.S.Ramatovning fikricha esa, jamiyat hayotidagi tub burilish davrlarining ijtimoiy-falsafiy mohiyati bevosita inson ma'naviy kamolotiga ta'sir ko'rsatadi, shu bois ta'lim tizimini isloh qilish inson omilini rivojlantirishning muhim vositasi hisoblanadi [7]. Ushbu uch tadqiqot birgalikda inson omilining huquqiy-siyosiy, ijtimoiy-institutsional va ma'naviy-ta'limiy jihatlarini tizimli tarzda ochib beradi, bu esa inson omilini faollashtirish ko'p qirrali, kompleks jarayon ekanligini tasdiqlaydi.

A.K. Orazbayevning tadqiqotida ijtimoiy konstruktivizm paradigmasi Yangi O'zbekistonni barpo etishning metodologik strategiyasi sifatida asoslanib, jamiyatning barcha sohalarida yangicha dunyoqarash, yangicha fikrlash va inson kapitalining ustuvor omil sifatida shakllanishi zarurligi ko'rsatiladi [8]. Bu yondashuv muhim, chunki u U.U. Mustafayev va A.N. Jo'rayevning tadqiqotida esa yoshlar tarbiyasiga transformatsion jarayonlarning ta'sirini tahlil qilib, bu borada ijtimoiy-gumanitar fanlar, xususan falsafa faniga alohida e'tibor berish zarurligi ta'kidlanadi [9]. X. Sobirovning so'nggi tadqiqotida esa BMTning barqaror rivojlanish maqsadlarini O'zbekistonda amalga oshirishning ijtimoiy-

falsafiy mexanizmlari tahlil qilinib, bu jarayonda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarining o'rni alohida ta'kidlanadi [10]. Bu uch tadqiqot inson omilini faollashtirishda nafaqat davlat siyosati, balki fuqarolarning individual va jamoaviy ijtimoiy amaliyoti hamda ta'lim tizimining rolini yana bir bor tasdiqlaydi.

Falsafiy va ijtimoiy-gumanitar fanlarning inson omilini shakllantirishdagi o'rni alohida tadqiqotlar ob'ektiga aylangan. Sh.X. To'g'ayevning fikricha, zamonaviy jamiyatda kuzatilayotgan ma'naviyatsizlik illatlarining sabablaridan biri falsafiy va ijtimoiy-gumanitar fanlarning yetarlicha o'qitilmayotganligi bo'lib, bu inson omilining sifat jihatidan pasayishiga olib kelishi mumkin [11]. Ushbu fikr dolzarb, chunki u inson omilini faollashtirishni nafaqat iqtisodiy, balki ta'lim-tarbiyaviy muammo sifatida ham ko'rish zarurligini ko'rsatadi agar yosh avlod falsafiy tafakkur va tanqidiy fikrlash ko'nikmalariga ega bo'lmasa, u ijtimoiy faol sub'ekt sifatida shakllana olmaydi. X.R.Ruxiyevaning tadqiqotida esa Yangi O'zbekiston taraqqiyotida falsafiy va ijtimoiy-gumanitar fanlarning o'rni muhim ahamiyat kasb etishi, bu fanlarning rivojini demokratik g'oyalar va inson huquqi masalalarini to'g'ri anglashga xizmat qilishi ta'kidlanadi [12]. A.Muhamedovning tadqiqotida esa Yusuf Xos Hojibning falsafiy merosidagi ijtimoiy muammolarni oqilona hal qilish g'oyalari tahlil qilinib, jamiyatdagi muammolarni anglash uchun avvalo insonlarni tushunish zarurligi ta'kidlanadi [13]. Bu tarixiy-falsafiy meros shuni ko'rsatadiki, inson omiliga e'tibor Markaziy Osiyo mintaqasining qadimiy intellektual an'analari ham chuqur ildizlarga ega bo'lib, Yangi O'zbekiston bu an'anani zamonaviy kontekstda davom ettirmoqda.

Latviyalik tadqiqotchilarning ishida inson omili va ergonomika masalalari Yevropa Ittifoqining strategik rivojlanish hujjatlarida qanday aks etishi tahlil qilinib, bu borada amaliy va nazariy qiymat o'rtasida sezilarli tafovut mavjudligi aniqlangan [14]. Rossiyalik tadqiqotchilar M.Klinova va E.Sidorovanning tahliliga ko'ra, inson kapitaliga investitsiya kiritish Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida innovatsion rivojlanishning asosiy omillaridan biri sifatida qaralib, milliy va o'ta milliy (natsional) darajalarda muvofiqlashtirilgan siyosat talab etiladi [15]. A.Shcherbakov va I.Teslenkoning tadqiqotida "inson resurslari", "inson kapitali" va "inson salohiyati" kategoriyalari o'rtasidagi nisbat aniqlashtirilib, bu tushunchalarning ilmiy-amaliy muomalada aniq farqlanishi zarurligi asoslanadi [16]. Fransuz tadqiqotchisi S.Radchenko-Drayarning fikricha, raqamlashtirish davrida inson omilining psixologik jihatlarini iqtisodiy va ijtimoiy amaliyotni modellashtirishda alohida baholash, muzokara va vositachilik mexanizmlarini talab qiladi [17]. Shveysariyalik olimlar R.Nennstil va R.Bekkerning uzoq muddatli (1946–2023) tadqiqotida ta'lim kengayishi va iqtisodiy modernizatsiyaning kasbiy nufuz traektoriyalariga ta'siri o'rganilib, ta'limga sarflangan investitsiyalar vaqt o'tishi bilan tobora hal qiluvchi ahamiyat kasb etayotgani isbotlangan [18]. Yevropa Ittifoqining ilmiy-tadqiqot loyihasi doirasida esa inson kapitali nazariyalarining tarixiy evolyutsiyasi va uning bioiqtisodiy amaliyotlarga aylanish jarayoni tadqiq etilmoqda [19]. Mahalliy tadqiqotchi N.H. Hakimovning fikricha esa, "Yangi O'zbekiston strategiyasi" dasturining ilmiy-nazariy ahamiyati aynan shunda ko'rinadiki, unda mamlakat taraqqiyoti inson omilining barcha ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlardagi faolligini oshirish orqali ta'minlanishi lozimligi asoslab berilgan [20]. Ushbu xalqaro va mahalliy tadqiqotlar birgalikda shuni ko'rsatadiki, inson omilini faollashtirish muammosi rivojlangan mamlakatlarda ham hal bo'lib bitmagan, doimiy ilmiy-nazariy va amaliy-siyosiy diqqatni talab qiluvchi jarayon bo'lib, O'zbekistonning milliy strategik dasturlari ham xuddi shu umumjahon tendensiyaga hamohang tarzda ishlab chiqilmoqda.

Xulosa. O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Yangi O'zbekiston jamiyatining modernizatsiya jarayonida inson omili nafaqat iqtisodiy resurs, balki chuqur ijtimoiy-falsafiy mazmunga ega bo'lgan, ontologik, aksiologik, faoliyat-amaliy va ijtimoiy-institutsional komponentlardan iborat murakkab hodisa hisoblanadi. Tadqiqot davomida inson omilini "inson kapitali" va "inson salohiyati" kategoriyalaridan farqlovchi, uning gumanistik-qadriyatli mazmunini saqlab qoluvchi nazariy talqin ishlab chiqildi. Xalqaro va mahalliy tadqiqotlar tahlili asosida inson omilini faollashtirishning quyidagi ijtimoiy-falsafiy mexanizmlari aniqlandi:

birinchidan, islohotlarning barcha bosqichlarida insonni vosita emas, maqsad sifatida ko'rish tamoyilini mustahkamlash;

ikkinchidan, falsafiy va ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish sifatini oshirish orqali yosh avlodda mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish;

uchinchidan, milliy-madaniy qadriyatlar, mahalla va oila institutlarini zamonaviy fuqarolik jamiyati tamoyillari bilan uyg'unlashtirish;

to'rtinchidan, inson kapitaliga investitsiya siyosatini nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy-madaniy o'lchamlarda ham baholash mexanizmlarini joriy etish. Tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida ijtimoiy falsafa, ijtimoiy-siyosiy fanlar bo'yicha o'quv kurslarini takomillashtirishda, shuningdek mafkuraviy-tarbiyaviy ishlar amaliyotida qo'llanilishi mumkin. Kelgusi tadqiqotlar uchun istiqbolli yo'nalish sifatida inson omilining raqamlashtirish sharoitida transformatsiyasini hamda uni miqdoriy baholash mezonlarini ishlab chiqishni tavsiya etish mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Nussipova G., Keldinova A., Omarova G., Madaliev Zh. Formation of the Concept of Modernization in the History of Social Philosophy // *Adam alemi*. – 2023. – №3(97). – P. 59–68.
2. Верякина В.П. Методологические подходы к анализу персональной модернизации в процессе трансформации современности // *Знание. Понимание. Умение*. – 2022. – №2. DOI: 10.17805/zpu.2022.2.6.
3. Dedolko J.V. Human Capital Concept Evolution in the Context of Scientific Knowledge Stages Dynamics // *Гуманитарный вектор*. – 2021. – Vol. 16, №5. – P. 8–17.
4. Sodirjonov M. The importance of national and ethnosocial processes in the sociological research of human capital // *Jamiyat va innovatsiyalar*. – 2021. – Special Issue 5. – B. 419–427.
5. Aliyev B. Yangi O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy masalalari // *Oriens.uz maxsus son*. – 2024. – №4(21). – B. 8–16.
6. G'aybullayev O.M. Yangi O'zbekistonda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy masalalari // *Oriens.uz*. – 2022. – №2(23), maxsus son. – B. 396–403.
7. Ramatov J.S. Ijtimoiy davlat va O'zbekistonning ta'lim tizimi // *Oriens.uz maxsus son*. – 2024. – №4(21). – B. 236–241.
8. Orazbayev A.K. Ijtimoiy konstruktivizm paradigmasi kontekstida Yangi O'zbekistonni tadqiq etish // *Oriens.uz maxsus son*. – 2024. – B. 354–362.
9. Mustafayev U.U., Jo'rayev A.N. Yangi O'zbekiston: qadriyatlarni himoyalash – falsafiy fanlarning dolzarb masalasi // *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. – 2022. – Vol. 2, Issue 7. – B. 124–133.
10. Sobirov X. BMTning barqaror rivojlanish maqsadlarini O'zbekistonda amalga oshirishning ijtimoiy-falsafiy mexanizmlari // *Oriens.uz*. – 2026. – №6(1). – B. 62–68.
11. To'g'ayev Sh.X. Ta'lim tizimida ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish zarurati va ahamiyati // *Oriens.uz maxsus son*. – 2022. – Vol. 2, Special Issue 23. – B. 96–104.
12. Ruxiyeva X.R. Yangi O'zbekiston taraqqiyotida falsafiy va ijtimoiy-gumanitar fanlarning o'rni // *Oriens.uz konferensiya materiallari*. – 2023. – B. 202–210.
13. Muhamedov A. "Qutadg'u bilig" asarida ijtimoiy borliq masalalari // *Oriens.uz*. – 2024. – Vol. 4, Issue 7.
14. Human factor and ergonomic provisions in supranational strategic planning // *Riga Stradiņš University Scientific Publications*. – 2023.
15. Клинова М., Сидорова Е. Человеческий капитал в Европейском союзе: государственный и наднациональный контексты // *Институт мировой экономики и международных отношений им. Е.М. Примакова РАН*. – 2024.
16. Shcherbakov A., Teslenko I. Interrelation of Categories: Human Resources, Human Capital, and Human Potential // *Вестник ЮУрГУ*. – 2023.
17. Radtchenko-Draillard S. Actual and Potential Prospects for the Application of the Negotiation in Companies in the Age of Digitalization. – HAL Post-Print hal-03665539, 2022.
18. Nennstiel R., Becker R. Longitudinal analysis of occupational prestige in Switzerland, 1946–2023: navigating economic modernization and changing labor market conditions // *Frontiers in Sociology*. – 2025. – Vol. 10, Art. 1570326.
19. Genealogies of Human Capital (GenHumCap): Marie Skłodowska-Curie Actions research project // *CORDIS, European Commission*. – 2023–2025.
20. Hakimov N.H. Milliy taraqqiyot strategiyasi dasturi va ijtimoiy yuksalish // *Iqtisodiyot va ta'lim*. – 2022. – №3. – B. 240–246.